

معماری مکتب هرات

امیر فرج اللهی راد

(عضو هیات علمی دانشگاه تربیت مدرس)

به اهتمام دانشجویان درس سیر اندیشه های معماری هنر، اول سال تحصیلی ۹۵-۱۳۹۴ دانشگاه تربیت مدرس و دانشگاه آزاد اسلامی واحد دماوند

دانشجویان دانشکده هنر و معماری دانشگاه تربیت مدرس:

مریم آقامیری، مرگان ارباب، محمد مصطفی اعلم الهدی، بابک پهنوا، مریم تابش، فرهید حیدری، معین داری، طی، طناز زمانیان، شیرین ستوده، محمد سمنانیان، شیرین صالحی، فر، نسیم فرهادی، صبا فصیحی، نرجس قاسم پور، سیده نغمه متولیان، الهام ملک فر، محسن نیکانزاد، فاطمه یاری.

دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد دماوند:

مجید آریانزاد، فاضله آقائی، حسن آلیا، علی یار ابراهیمی وفاپی، غزال یازوکی، شقایق پناهی راد، نیما پورفهم، مرجان تاجگردان، مرضیه جعفری، منیژه جعفری، زهرا حاجی اسحاق، سحر جیبی، مهدی سبزواری، زهرا عصمتی، مهشاد عمونی، مریم کریمی، سعید مرتضوی، محمد مقصودی، امیر نقی زاده مزرعه شاهی، سوده واشانی.

سرشناسه	:	فرج اللهی راد، امیر ۱۳۳۸
عنوان و نام پدیدآور	:	معماری مکتب هرات: هنر، تاریخ و معماری /تالیف امیر فرج اللهی راد (عضو هیات علمی دانشگاه تربیت مدرس)
مشخصات نشر	:	تهران: امیر فرج اللهی راد، ۱۳۹۵
شابک	:	۹۷۸-۶۰۰۰۴-۵۶۲۹-۰۰
مشخصات ظاهری	:	۵۰۰ ص: مصور (رنگی)
عنوان دیگر	:	هنر، تاریخ و معماری
موضوع	:	معماری تیموری - ایران
موضوع	:	معماری - سبک‌ها و مکتب‌ها
رده بندی کنگره	:	۱۳۹۵ م۶۴/ف۴/NA۵۹۸۳
رده بندی دیویی	:	۷۲۰/۹۵۵
شماره کتابشناسی ملی	:	۴۳۲۲۴۶۴
وضعیت فهرست نویسی	:	فیا

معماری مکتب هرات

- تالیف: امیر فرج اللهی راد (عضو هیات علمی دانشگاه تربیت مدرس)، و دانشجویان درس سیر اندیشه‌های معماری دانشگاه تربیت مدرس و دانشگاه آزاد اسلامی واحد دماوند
- چاپ اول: پاییز ۱۳۹۵
- تیراژ: ۱۰۰۰ جلد
- ویراستار: امیر فرج اللهی راد
- شناسه افزوده: دانشجویان درس سیر اندیشه‌های معماری دانشگاه تربیت مدرس (ترم اول سال تحصیلی ۹۵-۱۳۹۴)
- شناسه افزوده: دانشجویان درس سیر اندیشه‌های معماری دانشگاه آزاد اسلامی واحد دماوند (ترم اول سال تحصیلی ۹۵-۱۳۹۴)
- ناشر: امیر فرج اللهی راد
- نقاشی روی جلد: بنای گور امیر در سمرقند از صفورا پوراربابی
- خط و گرافیک روی جلد: مونا علی بیگی - سید سعید ناصری مرتضوی
- اسکیس صفحه دوم: چهار سوق هرات از اکرم خدای
- چاپ و صحافی: کوروش
- شابک: ۹۷۸-۶۰۰۰۴-۵۶۲۹-۰۰
- بهاء: ۴۰۰۰۰۰ ریال

فهرست مطالب

۱۳	پیش گفتار
۱۵	فصل اول: تاریخ
۱۶	دوره ایلخانیان
۱۶	الجایتو
۱۸	ابو سعید بهادر خان
۲۰	اوضاع سیاسی ایران بر اساس تشکیل حکومت تیموریان
۲۲	موقعیت سیاسی ماوراءالنهر در ظهور تیمور
۲۲	مقدمه و آغاز حکومت تیموریان
۲۵	حکمرانان تیموری
۲۵	تیمور گورکانی
۲۵	اصل و نسب و خاستگاه تیمور
۲۶	آغاز قدرت یابی تیمور در دستگاه حکمرانان ماوراءالنهر
۲۷	اختلاف و نزاع امیر حسین و امیر تیمور
۲۷	فتوحات تیمور
۳۵	تیمور و مشایخ صفویه
۳۶	مدعیان تاج و تخت تیمور
۳۹	خلیل سلطان
۴۱	شاهرخ
۴۲	سیاست صلح جویانه

۴۳	رابطه با سایر دولتها
۴۳	اقدامات عمرانی
۴۴	رابطه با دین
۴۴	ترویج علوم و هنرها
۴۶	فرزندان شاهرخ
۴۶	درگذشت شاهرخ و زوال تیموریان
۴۸	الف بیک
۴۹	بایسنقر میرزا
۵۰	عبداللطیف
۵۱	میرزا ابوالقاسم
۵۱	ابوسعید تیموری
۵۲	سلطان احمد
۵۴	سلطان محمود
۵۴	سلطان حسین بایقرا
۵۵	انقراض حکومت تیموریان در ایران
۵۵	انتقال امپراتوری تیموری به هندوستان
۵۷	فصل دوم: هنر
۵۸	هنر در دوران قبل از تیموریان
۵۸	مکتب مغول
۵۹	هنر در قرن هشتم و نهم هجری قمری
۶۰	هنر دوران ایلخانیان

۶۲	شاخصه های مینیاتور ها
۶۳	هنر ایلخانی نقاشی و نگارگری
۶۵	هنر ایلخانی سفالگری
۶۶	هنر ایلخانی فلزکاری
۶۷	هنر ایلخانی خوشنویسی
۶۷	اوج خوشنویسی، مکتب ایلخانی
۶۸	پیدایش و تکامل نستعلیق آغازین
۶۸	ربع رشیدی بعنوان اولین و رنگرترین شهرک دانشگاهی جهان اسلام
۶۹	نگاهی اجمالی به هنر رعیه سموربان
۷۲	عصر درخشان هنرها
۷۳	زمینه های توسعه هنر در دوره تیموریان
۸۰	شکوفایی مرحله پیشین مکتب هرات
۸۳	سیاست گذاری هنری تیمور
۸۴	سلطان حسین بایقرا
۸۵	دوره حکمرانی شاهرخ
۸۷	دوره حکمرانی بایسنقرمیرزا در هرات
۸۷	نسخه های مصور دوره ی بایسنقرمیرزا
۹۱	هنر پروزان
۹۴	هنرمندان
۹۶	هنر در دوره تیموری
۹۹	نقاشی در هنر تیموری

۱۰۶	نگار نگری
۱۰۸	عملکرد سه وجهی صورتخانه
۱۱۰	پس نگری
۱۱۱	دیوار نگاری
۱۱۱	مربع سازی
۱۱۲	سفال سازی
۱۱۷	فلز کاری
۱۲۰	حکاکی حجاری
۱۲۱	کاشی کاری
۱۲۱	کاشی کاری بعد از ورود اسلام به ایران
۱۲۴	قالی بافی
۱۲۶	انحطاط قالیبافی در هرات
۱۲۸	پارچه بافی
۱۲۹	موسیقی در دوره حکومت تیموریان
۱۳۴	منبت کاری
۱۴۰	زبان فارسی در عهد تیموری
۱۴۱	نثر فارسی در عهد تیموری
۱۴۳	شعر دوره ی تیموری
۱۴۵	هنر کتاب آرایی در عهد تیموریان
۱۴۶	خوشنویسی
۱۴۷	تجلید

۱۴۷	شیشه سازی
۱۴۹	ظروف شیشه ای
۱۵۱	ظروف سنگی
۱۵۴	اثاث منزل
۱۵۷	جواهرات
۱۶۰	کلیاتی در باب بازراندن ها
۱۶۲	کتابخانه سلطنتی هرات
۱۶۳	شکل گیری کتابخانه سلطان هرات
۱۶۶	کارگاه هنری کتابخانه
۱۶۷	مذهب و فرهنگ تیموریان
۱۶۹	میراث تیموریان
۱۷۱	فصل سوم: معماری
۱۷۲	معماری تیموریان در یک نظر
۱۷۹	کاخ آق سرای
۱۹۱	مجموعه و مسجد امیر چخماق یزد
۲۰۱	مسجد و مقبره خواجه ابونصر پارسا
۲۱۱	مسجد- مدرسه غیاثیه خرگرد
۲۲۵	مسجد جامع قاین
۲۳۳	مسجد و مدرسه طلاکاری - مدرسه شیردر
۲۴۵	مسجد جامع هرات
۲۵۷	گونهای اورگنج

۲۶۱	مسجد کبود تبریز
۲۸۵	مجموعه خواجه عبدالله انصاری
۲۹۷	مسجد جامع نیشابور
۳۰۵	مدرسه و رصد خانه الغ بیگ
۳۰۹	بناهای اضافه شده در مسجد جامع اصفهان در دوره تیموری و ایلخانی
۳۱۵	مدرسه و در مشهد
۳۲۹	مجموعه گور شاد هرات
۳۴۳	مسجد گوهر شاد
۳۵۹	مجموعه آرامگاهی شیخ احمد جامی
۳۷۷	گور امیر محل دفن پورنگ
۳۹۱	بقعه ی درب امام اصفهان
۴۰۳	میل اخگان
۴۱۱	مصلای طرق
۴۱۷	مسجد بی بی خانم سمرقند
۴۲۵	مناره و مسجد کالیان
۴۳۱	آرامگاه امیر علی شیر نوایی
۴۳۹	قلعه اختیارالدین
۴۴۷	مسجد جامع سمرقند
۴۶۹	مسجد میر عماد (میدان) کاشان
۴۷۵	مجموعه ریگستان سمرقند
۴۸۳	مجموعه آرامگاهی شاه زنده در سمرقند

۴۸۷

«چهار سوق» بزرگترین حوض تاریخی آسیا

۵۰۱

مسجد جامع ورامین

۵۰۹

مجموعه شاه زنده سمرقند

۵۳۹

مبانی نظری معماری مکتب هرات

www.ketab.ir

پیش گفتار

معماری در هر جامعه‌ای تجلی فرهنگ غالب و وسیع‌ترین عرصه نمود بصری هنر محسوب می‌شود. بنابراین مشاهده معماری یک دوره خاص می‌تواند اطلاعات جامعی از فرهنگ و هنر و بینش آن دوره به دست دهد. متأسفانه در دهه‌های اخیر به این مقوله و تاریخ غنی معماری ایرانی اسلامی توجه کافی نشده است و امروزه شهرها به ویژه تهران، بسیار نامناسب و ناموزون گسترش یافته‌اند و به لحاظ رعایت معیارهای ساخت و ساز و زیبایی ظاهری و صوری، وضعیتی ناخوشایند پیدا کرده‌اند.

به همین مناسبت و با توجه به اهمیت فنون اصیل معماری ایرانی-اسلامی و قابلیت به روز شدن آن، شناخت و ترویج این معماری اهمیت بالایی دارد و معماری قرن هشتم و نهم هجری در ایران با دید پژوهشی و تخصصی مد نظر قرار گرفته است که خاستگاه آن در هرات مرکز حکومت تیمور، آن بعد از سمرقند تحت عنوان معماری مکتب هرات مورد بررسی قرار گرفته است. در این وادی معمار برجسته ایرانی قوام الدین شیرازی یکی از برجسته‌ترین معماران ایران در قرن نهم جایگاه قابل تاملی دارد. عصر تیموری علیرغم برخی اقدامات نامطلوب ویرانه بنیانگذار آن، امیر تیمور گورکان، دوره‌ای بسیار مهم و درخشان در تاریخ هنر ایران محسوب می‌شود زیرا جانشینان او در شهرها، قصرها، بناها، شهرها، به ویژه در زمان شاهرخ، فردی فرهنگ‌دوست و هنرپرور بود و اهتمامی خاص به همه هنرها، به ویژه معماری داشت. از این روی، ایران عصر تیموری، به ویژه در زمان شاهرخ و بعداً سلطان حسین بایقراء و بالاخص وزیر شایسته او، امیر علی شیر نوایی شکوفایی چشمگیری را در زمینه فرهنگ، ادب و هنر تجربه نمود و تا حدودی زخم‌های یورش سربازان مغول التیام یافت.

این شکوفایی در دو امر نهفته است اول اینکه امیر تیمور به جهت اهمیت آن به آبادانی قلمروی خود، به ویژه سمرقند و بخارا داشت، علما و هنرمندان و برجستگان را از میان مردم جدا کرده، به پادشاه سمرقند می‌فرستاد بنابراین جمع کثیری از هنرمندان و ادبا و فحول، خصوصاً در رشته معماری روزگار جانشینان او را درک کردند و اینگونه غنائم بسیاری که تیمور از ایلغارهای خود به چنگ آورده بود و سرمایه کلانی محسوب می‌شد نصیب جانشینش شد بیوند این دو عامل و مدیریت درخشان شاهرخ، همسرش و فرزندشان، بایسنقر میرزا عصری را رقم زد که بسیاری آن را بهت و هنرمندان و ادبا می‌دانند.

همین عوامل موجب ظهور نسلی طلایی از هنرمندان رشته‌های گوناگون شد که هریک چنان اختری فروزنده در آسمان فرهنگ و هنر ایران زمین پرتوافشانی می‌کنند. در سال ۸۱۰ شاهرخ فرزند تیمور پایتخت خراسان را از سمرقند به هرات انتقال داد، هرات با تاریخ طولانی و درخشانش، همواره یکی از مراکز مهم سیاسی، تجارتي و فرهنگی منطقه بوده است. هرچند،

حداقل از زمان اسکندر این شهر وجود داشته است، ولی دوران طلایی هرات زمانی است که سلسله تیموریان در قرون ۱۵ و ۱۶ میلادی در این شهر حکومت می کردند. به خصوص، در زمان سلطان حسین بایقرا و وزیر فاضل اش امیر علی شیر نوایی بود که هرات به یکی از اصلی ترین مراکز سیاست و علم و هنر در جهان اسلام بدل شد و چنانچه اشاره شد یکی از برجسته ترین معماران این عصر، قوام الدین شیرازی است که بنای مسجد گوهرشاد، مصلاي هرات، خانقاه مدرسه هرات و بخشی از مسجد و مدرسه غیاثیه خرگرد خوف را بر عهده داشته است.

بایسنغر، شاهرخ و سلطان حسین بایقرا را می توان از موسسین و مروجین اصلی مکتب هرات به شمار آورد. بزرگترین استاد مبتکر این عصر کمال الدین بهزاد است که پاره ای از خاورشناسان او را هراتی خوانده اند، مکتب هرات یکی از مشخص ترین دوره های تجلی هنر در دوره خاوری جهان اسلام است در این مکتب به ویژه مینیاتور و تذهیب به حد اعلای خود رسید و هرات مرکز اجتماع برگزیده ترین هنرمندان آن زمان شد. مکتب هرات مکاتب شیراز، تبریز و هند را تحت تاثیر قرار داد. دامنه آموزه های مکتب هرات که در تبریز به نوع دیگری کشیده شده بود از یک سو به مکاتب قزوین و اصفهان و از سویی به مکتب عثمانی و از آنجا حتی به مکاتب هنر در غرب زمین هم کشیده شد. مکتب هرات در هنرهای متعارف آن زمان تحول عجیبی ایجاد کرد و هنرمندان آن روزگار دریافته بودند که تنها با اتکاء به هویت و ارزش های خودی می توانند در عرصه هنر و معماری به خلاقیت دست یازند. حال با توجه به مطالب فوق با هدف شناسایی مبانی نظری معماری این دوره، از آنجا که مکتب هرات به مجموعه ای از هنرهای رایج در آن دوران اشاره دارد، لذا معماری که از جایگاه خاصی در بین هنرها برخوردار است تا کنون بطور خاص تحت عنوان معماری مکتب هرات کمتر معرفی نشده است. معرفی فنون و مهندسی و معماری ابنیه در این عصر و شناخت خاستگاه علمی و فرهنگی معماران آن دوره از دیگر مواردی است که در خور تأمل می باشد. وضعیت معماری و هنرهای وابسته به آن، بررسی نهادهای حامی هنر معماری، ارتباط معماران با دیگر هنرمندان، بررسی بسترهای موثر در تحول معماری، بررسی ضوابط و فنون معماری از دیگر مسائل مطرح شده در معماری مکتب هرات است.

مجموعه حاضر که با استفاده از پروژه درس سیر اندیشه های معماری، جمعی از دانشجوین کارشناسی ارشد معماری دانشگاه تربیت مدرس و دانشگاه آزاد اسلامی واحد دماوند (ترم اول سال تحصیلی ۹۵-۹۴) انجام شده است که جا داشت اسامی دانشجوین در ابتدای کتاب آورده شود.

امیر فرج اللهی راد